

Türk Devlet Geleneği, İttihatçılar ve Sivil Toplumculuk

Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Talat Paşa" adlı eserini okurken İttihat ve Terakki başlığı altında dile getirilen kimi düşünceler, bilhassa günümüzde halen sürdürülmekte olan sivil toplumculuk tartışmaları kapsamında dikkatimi çekti.

Yalçın, İttihat ve Terakki'nin siyasi bir cemiyet olarak doğduğunu ve zamanla siyasi bir fırkaya dönüşmüş olsa da doğuşundan gelen kimi hususiyetlerinden ayrılamadığını, cemiyet ruhu baki kalmak şartıyla bir fırka halinde çalıştığını dile getirir:

"İttihat ve Terakki'nin asıl kuvvetini ve temelini teşkil eden hakiki İttihatçılar arasında bu tesanüt, bu karşılıklı anlaşma ve kardeşlik mevcuttur ve aradan seneler geçtiği halde samimiyetini kaybetmemiştir. Siyasi bir fırkada tesadüf edilmesine imkân olmayan bu bağlılık ve sadakat neden ileri geliyor? İttihat ve Terakki'nin bir fırka olmamasından ve bir imanı temsil etmesinden... Siyasi fırkalar, umumiyetle, bir sınıfın, geniş bir zümrenin menfaatlerini temsil ve müdafaa eder. Siyasi bir cemiyet ise, ekseriya, yüksek bir ahlakı ve siyasi ideal uğrunda birleşmiş, hayatlarını feda etmeyi göze almış feragat ve karakter sahibi kimselerin birleşmesinden vücut bulur."

Elhak doğrudur. İttihat ve Terakki, şeklen siyasi bir fırkaya dönüşmüş olsa da cemiyet hayatını da devam ettirmiştir. Ortaya çıkan bu ikili durum, Yalçın'ın da ifadesiyle tehlike karşısında takınılmış bir tavır veya mistik bir yapılanma olarak görülebilir. Sonuçta imparatorluk çağının sona erdiği; savaşların getirdiği yıkımın, kaybın, parçalanmanın yanı sıra sosyal, ekonomik ve toplumsal dönüşümün yaşandığı bir dönem. Ulus çağının getirdiği yeni bir paradigma, Büyük Harp'in altüst ettiği bir dünya ve jeopolitik kırılmaları içerisinde Feroz Ahmed'in tespitiyle, reformist bir tarzda Osmanlı'yı imparatorluk yapısıyla ayakta tutmaya ve modern düzleme taşımaya çalışan meşrutiyetçi bu hareketten fazlasını beklemek de haksızlık olacaktır.

Maurice Duverger'in tanımlamasıyla, kısmen de olsa, lider kadronun stratejik kararlar aldığı, elit bir grubun yönettiği kadrolu partilere benzetilebilir. Bu yönüyle tepeden inmece, Bonapartçı, jakoben, militarist, handiyse darbeci bulunabilir, demokratiğin alametifarikası adına eleştirilebilir, kimilerince yüz çevrilebilir ve bütün büyük günahlar onun hanesine de yazılabilir. İttihat ve Terakki hiçbir zaman bir kitle partisi olmadı, bu bir gerçek. Kabul edelim, istese de olamazdı çünkü içinde buldukları şartlar bir yana, toplumsal yapı gereği hitap edebilecekleri sınıflar ve zümreler henüz oluşmamıştı. Osmanlı'nın kendine münhasır dinamikleri gereği, siyasi geleneğinde zaten bu tarz özerk yapılara mümkün olduğunca izin verilmediği de su götürmez bir tarihî gerçek.

Jose Ortega y. Gasset'in ifadesiyle, "geçmişimizi göz önüne alarak yaşamalıyız." Dönemsel paradigmalara bağlı ideolojik seçicilikle değil. Geçmişin tarihte bıraktığı iz, bize ne olacağımızdan ziyade ol(a)mayacağımızın bilincini verir. Diğer türlü, siyasal olanı başat kılan olgulara bizi hapsederek ekonomi ve sosyal alandan soyutlanmış bir toplum algısını şimdinin boyunduruğuna sokar. Ne kadar inkâr etsek de bugün dahi aynı hataya düşüp modernist aydınlanmacı epistemolojiye dayalı on dokuzuncu yüzyıl pozitivistleri gibi düşünmüyor muyuz, demokrasi ve sivil toplumculukta ısrar edip amaç edinmekle?

Osmanlı, Wallerstein'a göre, artı değerın mülk sahibinin merkeze alternatif bir siyasal yönetsel güç oluşturmaya engel olacak şekilde yönetici otorite tarafından yeniden bölüştürüldüğü politik yapıların ağır bastığı merkezîyetçi bir örgütlenmeydi. Dolayısıyla bir imparatorluk,

sistem olarak kapitalizme kapalıydı. Her ne kadar İttihatçılar bir ilerleme olarak mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçişi simgeliyorlarsa da bu değişim miras aldıkları toplumsal yapı tarafından da sınırlandırılmaktaydı.

Türklerin dünya tarihindeki rollerini zirveye taşıdığı Osmanlı tecrübesi dahil, siyasi geleneğinde de yukarıda belirtildiği gibi merkezîyetçi bir örgütlenme esastır. Modernleşmenin etkisiyle İttihatçılarla başlayan devletleşme sürecinde de çağın getirdiği zorunluluklara müşterek bir şekilde ayak uydurmakla beraber, aynı hassasiyet gözetilmiş, herhangi bir özerk yapıya veyahut sivil toplumun oluşmasına rıza gösterilmemiştir. Aslolan devlettir ve devletin sürekliliği esas alınmış olup ancak bu sürekliliğe hizmet edecekse kimi yapılara izin verilmiştir. Dolayısıyla imparatorluğun mevcut durumu devletin sürekliliğine mâni teşkil ettiği için gerekli görülen dönüşüm, İttihatçılar eliyle gerçekleştirilmeye çalışılmış ama hiçbir zaman İttihatçılar kendilerini devlet olarak görmemiştir. Zaten böyle bir şeye izin de verilmezdi. Buradan hareketle İttihat ve Terakki'yi temsil eden iradenin yanlış yaptığı sonucuna varmak veyahut buradan bir az gelişmişlik sonucu çıkarmak, onları demokrasinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görmek ve bunu bütün bir Türk siyasi hayatına mal etmek hatalı bir çıkarımdır. Bu hatalı çıkarımlarda ısrarcı davranmak, geçmişi layıkıyla anlamamızın önünde engelken günümüzde yaşananları da kavramaktan bizi alıkoymakta.

Aynı olmasa da İttihatçıların karşı karşıya kaldığı benzer süreçler içerisinde yönümüzü tayin etmeye çalışıyoruz. Neoliberal politikalar terk edilmekte, jeopolitik depremler ile yeni bir paradigma kendini dayatmakta, geleceğin ne getireceğini kimsenin bilemediği bir tedirgin ruh haliyle üçüncü dünya savaşının eşğine Türkiye'nin Selçuklu ve Osmanlı tarihi sürekliliğinden gelen ve kendine münhasır yapısının sivilleşme ve demokratikleşme adına inkâr edilmesi pek anlaşılır bir vaziyet değildir. Hem de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ilk döneminde post Kemalist koalisyonun muhafazakâr demokrat sivil toplumcu programı başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen. İktidarken yapılamayanın tasfiye edildikten sonra muhalefette yer bulup yapılacağına inanmak, tecrübesizlik ve bilgisizlikten öte bir anlam taşımaktadır. Bu bir ideolojik saplantıdır.

Oysa Türkiye'nin ihtiyacı olan sivilleşme veya demokratikleşme değildir. Her ne kadar bunlar gözetiliyor olsa da demokrasi yapısal krizde ve neoliberal paradigma da geçerliliği kalmamış vaziyettedir. Asıl mesele kurucu ayarlar gözetilerek neoliberalizm sonrası topluma geçiş sürecinde devletin sürekliliğinin sağlanması ve kapasitesinin artırılmasıdır. Bu da ancak yasamanın yürütmeyi boğmadığı parlamenter bir yapıda, sosyal adaleti önceleyen, toplumun refahını gözetken, cumhuriyetçi ve kolektivist politikaları hayata geçirmekle mümkün olur. Görünen o ki hassasiyet gerektiren bu konu, kimilerinin nazarında pek anlaşılabilir ve aynı hatalı görüşlerde ısrarcı davranılıyor.

Haydar Barış Aybakır, "Türk Devlet Geleneği, İttihatçılar ve Sivil Toplumculuk"
<https://www.fikirtepedi.com/siyaset/turk-devlet-gelenegi-ittihatcilar-ve-sivil-toplumculuk/> (Yayın Tarihi: 17 Eylül 2024).